

FRANSUZ NUTQIY ETIKETIDA PRAGMATIKA VA INTONATSIYA

Dehqonov Islom Teshaeovich

Farg'ona davlat universitetinemis VA fransuz tillari kafedrası o'qituvchisi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar:

Pragmatika, nutqiy etiket, salomlashish va xayrlashish, nutqiy harakatlar, nutqiy etiket formulalari, lokatsiya va perllokatsiya, intonatsion tashkil etilish, intonatsion parametrlar, pragmatik koordinat, nutqiy etiket intonatsiyasi.

Annotatsiya

Mazkur maqola pragmatika va tilshunoslik o'rganish ob'ektlaridan biri sifatida nutqiy etiket maqomini belgilaydi, pragmatik nazariya doirasida salomlashish va xayrlashish nutqiy harakatlarida qo'llaniladigan nutqiy etiket formulalarini intonatsion tashkil etilishining turli xilligini tahlil qiladi. Maqolada fransuz salomlashuv, xayrlashuv tabiati va intonatsion parametrlari o'rtasidagi bog'liqlikni, shuningdek, salomlashish va xayrlashish nutq harakatlarida lokatsiya va perllokatsiya intonatsion tashkil etilish qoidalarini ochib beriladi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2022 LWAB.

Intonatsiyaning an'anaviy vazifalaridan tashqari, nutq sohasi bilan bog'liq yana bir funksiyasi - turli kommunikativ vaziyatlarda, ayniqsa intonatsiyada yoqimli ohang bilan aloqa o'rnatadigan fatik funksiyasi haqida gapirish mumkin. [9, b. 58]. Fatik funktsiyani amalga oshirish nutqiy etiket formulalarida darajasida nutqiy harakatning pragmatik koordinatini ta'minlaydi.

Fransuz tilining nutqiy etiket intonatsiyasining fonetik-eksperimental tadqiqi amaliy fonetikada qabul qilingan kompleks metodologiyaga muvofiq ravishda amalga oshirildi va ikkita asosiy - eshitish va elektro-akustik qismdan iborat edi.

Bizning fransuz tili materiali asosida olib brogan fonetik tadqiqotimiz nutqiy etiket formulalarida intonatsiya vositalarini bajarilishida ba'zi bir o'ziga xoslik qonunlarni aniqlash imkonini berdi.

Turli pragmatik vazifani hal qilish-nutq harakatini o'rnatish va yakunlashga yo'naltirilgan intonatsiyaning o'zlashtirilgan sifati (turli niyat bilan tavsiflangan) va nutqiy etiket formulalarini ularga tegishli akustik belgilari aniqlandi.

Tadqiqot uchun quyidagi nisbatan neytral nutqiy etiket formulalari tanlab olindi:

“bonjour”, “bonjour + murojaat”, “au revoir”, “au revoir + murojaat” ular salomlashish va xayrlashish nutqiy harakatlarida eng ko'p ishlatilib, muloqotni muloyim ohangda boshlash va yakunlashni standartlashgan ifodada ishlatishni talab qiladi. Eshitish tahlili davomida quyidagi natijalar olindi.

“Bonjour” nutqiy etiketi baland–past, past, teng–past, teng–baland ohangda; silliq – past ,silliq-baland, ba'zan teng yakunlanadigan; ko'p hollarda sekin, kamroq o'rtacha sur'atda, yuqori va o'rtacha hajmda, yuqori va o'rta talaffuz darajasida, o'rta, kengaytirilgan, ba'zan keng melodik diapazonda tavsiflanadi.

“Bonjour + murojaat” nutqiy etiket formulalari, odatda, baland-past, yoki pasayib boruvchi, silliq-past

yoki teng tugallanadigan, sekin, o'rta, ba'zan tez ohangda talaffuz qilinishi bilan tavsiflanadi. Berilgan ifodaning birinchi qismi (bonjour), ifodaning ikkinchi qismi (murojaat) ga qaraganda balandroq ovozda va yuqoriroq darajada amalgam oshiriladi. Murojaat qilishdan oldin odatda pauzalar bo'lmaydi.

“Au revoir” nutqiy etiket formulalari ko'tarilish, pasayish, baland-past melodiya, silliq-ko'tariluvchi, silliq-pasayuvchi yakunlash bilan tavsiflanadi. Shubhasiz, xayrlashuvlar salomlashishga qaraganda intonatsiya shaklining kamroq o'zgaruvchanligi bilan ajralib turadi.

“Au revoir + murojaat” nutqiy etiket formulalari ko'tariluvchi- tushuvchi melodiya bilan tavsiflanadi. Berilgan ifoda tarkibidagi murojaat silliq-pasayuvchi yoki teng yakunlovchi ohangga ega.

Kechirim so'rash formulalari ko'p hollarda o'rtacha yoki tezlashtirilgan ohangdagi talaffuz bilan; o'rtacha, ba'zan yuqori hajmli ovoq; o'rta yoki kengaytirilgan melodik diapazon; o'rta, kamroq yuqori talaffuz darajasi; odatda, murojaatdan oldin pauzalar qilinmasligi bilan tavsiflanadi. “Au revoir” so'zining oxirgi bo'g'ini, odatda maksimal davomiylik, ba'zan esa ko'tarilgan ohangi bilan ajralib turadi.

Bir xil leksiko-gramatik tuzilishga ega intonasion gaplarni xususiyatlarini taqqoslash, salomlashish va xayrlashuv nutqiy aktlarida, dialogik birlikda shuni ko'rsatdiki, perlokatsiya (luqma reaksiya) lokutsiya(luqma-stimul)dan farqli o'laroq torroq melodik diapazon, yuqori darajali ohangda amalga oshirish, talaffuzning tezlashtirilgan ohangi bilan tavsiflanadi. Melodik shakl va ovoq darajalari tabiatida, luqma-stimul va luqma-reaksiya o'rtasida qandaydir barqaror farqlar aniqlanmadi.

Salomlashish va xayrlashish qarama-qarshi nutqiy harakatlarda qo'llanilgan intonasion formulalarni taqqoslash, ayrim qoidalarini ochib berdi. Aloqa o'rnatish uchun ishlatilgan salomlashuv, odatda, aloqani yakunlash maqsadida ishlatilgan xayrlashuvga qaraganda, kengroq melodik diapazon, sekinroq sur'at, yuqori talaffuz darajasi bilan tavsiflanadi. Salomlashish va xayrlashish nutqiy aktlarida dialogik birliklarni (lokatsiya va perlokatsiya) eshitish tahlili paytida luqma-stimul va luqma-reaksiya o'rtasida pauza yo'qligi yoki qisqaligi aniqlandi. Bu fakt shuni ko'rsatadiki, nutqiy etiket darajasida xushmuomalalik qoidalariga rioya qilish salomlashuv va xayrlashuvda tezkor reaksiya va tez javob berishni talab qiladi, pauzaning kuchayishi, shuningdek, melodiya yo'nalishning o'zgarishi, muloyim ohangni buzishi, qo'shimcha ma'no keltirib chiqarishi mumkin.

Tadqiqotimizda o'tkazilgan elektroakustik tahlil nutqiy etiket formulalarini fonetik tashkil etishda nafaqat asosiy ohang chastotasi (AOCH) parametri kattaligi, balki kuch va vaqtda ham o'zgaruvchanligini ko'rsatadi. Intonasion tashkil etilgan nutqiy etiket formulalarining asosiy komponent akustik daraja AUCH i bilan o'zaro bog'liq ohang (melodiya) hisoblanadi. Bir so'dan tashkil topgan nutqiy etiket formulalari butunlay har xil melodik ahamiyati va qisman tugallanish tabiati bilan tavsiflanadi. “Bonjour”, “au revoir” iboralari AUCH ing baland-past va past harakatlanishiga ega bo'lishi mumkin.

Balandlovchi melodik shaklga ega bo'lgan “bonjour”, “au revoir” iboralari, tanish bo'lgan shaxslar, xattoki notanish shaxslar bilan ham rasmiy darajada muloqotga (masalan, restoranda, ziyofatda) kirishganda tovush pasayishiga ishora beradi. Ba'zi hollarda AUCH harakatining yuqori tovush konfiguratsiyasi suhbatdoshlarning iliq psixo-emotsional holatini yuzaga keltiradi. Suhbatni tugatish xarakteridagi balandlab boruvchi tovush ham iliqlikni yuzaga keltirishi mumkin: masalan, qachonki xayrlashuv formulasi alohida ishlatilmasa, undan so'ng tilak aytiladi.

Pasaytirilayotgan melodik shakl ko'p qor rasmiy muloqotda ish yuzasidan notanish shaxs va suhbatdoshlar o'rtasida amalga oshiriladi. Qarama-qarshi ko'rinishdagi salomlashuv va xayrlashuv nutqiy aktlarida ishlatilgan nutqiy etiket shakllarini qiyoslash jarayonida xayrlashuvga qaraganda, salomlashuv odatda, unch katta bo'lmagan tovush chastota diapazoni bilan tavsiflangani aniqlandi. Bu yana bir bor muloqotning dastlabki bosqichini muhimligini, uning keyingi muloqotga ta'siri borligidan guvohlik beradi.

Dialogik birlik(lokatsiya va perlokatsiya)larda salomlashuv va xayrlashuv chatota (tezlik) xarakteri solishtirilganda javov luqma (salom-reaksiya, xayr-reaksiya) lari, luqma-stimulga qaraganda yuqori chastota darajasida amalga oshirilishi aniqlandi. Dialogik birliklar ichida o‘zaro harakatlanuvchi salomlashish va xayrlashish shakllarining energetik tahlil qilish, bir qator hollarda perlokatsiya(salomlashish-reaksiya, xayrlashish-reaksiya)lar intensivligi lokatsiya(salomlashish stimuli, xayrlashuv stimuli)lar intensivligidan ko‘ra katta ahamiyatliligi bilan tavsiflanishini ko‘rsatdi. Mazkur nutqiy harakatlardagi javob luqmalari intensivligini ortishi, bizningcha, salomlashuv va xayrlashuvga javob beruvchi suhbatdosh, javobini o‘z suhbatdoshiga eshitarli bo‘lishi, hamda bu bilan u suhbatdoshining salomini yoki xayrlashuvini qabul qilishini va o‘zaro javob berishini ko‘rsatdi. Nutq aloqasini yakunlovchi xayrlashuv formulalari aloqa o‘rnatishga xizmat qiladigan salomlashish formulalariga qaraganda o‘rta bo‘g‘in va o‘rta tovush davomiyligining biroz pastroq darajalari va talaffuz tempining tezlashishi bilan tavsiflanadi.

Talaffuz tempining davomiyligini ortishi va sekinlashishi nutqiy etiket shakllarida aniq berilgan ijtimoiy ma‘lumotlar darajasi bilan ham bog‘liq. Shunday qilib, masalan, salomlashuvni sekin tempda talaffuz qilish o‘rnatilayotgan aloqaning birinchi daqidasi muhimligi bilan bog‘liq. Shunday qilib, tadqiqotning perseptiv va akustik darajalari tahlil davomida olingan ma‘lumotlar, shuningdek, ularning keyingi korrelyatsiyasi bizning taxminimizni salomlashish va xayrlashish intonatsionsini tashkil etilishi turli darajalar; melodik, dinamik va vaqtinchalik talaffuz komponentlarining turli darajadagi faolligi hamda ularni yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi.

Olingan ma‘lumotlarga ko‘ra, fatik funktsiya katta darajada salomlashish shakllari orqali amalga oshiriladi. Aloqa o‘rnatish uchun muloqotning dastlabki bosqichida ishlatiladigan salomlashish shakllari yanada yorqin intonatsiya(melodik diapazonni kengayishi, tezlikni ortishi, talaffuz sur‘atini sekinlashishi)ga ega, va albatta, aloqani tugatish uchun ishlatiladigan xayrlashuv shakllari (melodik diapazonning torayishi, intensivlikni pasayishi va ohangni tezlashishi)ga qaraganda katta darajada illokutiv kuchni amalgam oshiradi. Umumiy intonatsion parametrlar, bizning fikrimizcha, maksimal darajada amalga oshirilgan illokutiv kuchlar, ya‘ni so‘zlovchining aloqa nutqni o‘rnatish yoki yakunlash niyati, keyin uni qayta tiklash imkoniyati bilan o‘rtacha, kengaytirilgan va ba‘zan keng melodik diapazonli, silliq, nutqni yakunlash xarakteridagi teng melodik shaklga, nutq ohangini o‘rta va sekin sur‘atga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, olingan ma‘lumotlarga ko‘ra, lokativ va perlokativ nutq harakatlari turli darajada ifodalangan intonatsion belgilarga ega. Intonatsiya til tizimining muhim elementlaridan biri sifatida, salomlashish va xayrlashish nutqiy harakatlarda amalga oshiriladigan aniq pragmatik potentsial(kuch), illokutiv kuchlar) bilan tavsiflanadi.

Adabiyotlar:

1. Armengaud, F. (2007), *La pragmatique*, Paris, PUF (5e éd.)
2. Blanchet, Ph. (1995), *La Pragmatique*, Paris, Bertrand Lacoste, Coll. "Référence".
3. Dehqonov IslomTeshavich. (2022). Scientific-Theoretical Bases and Principles of Speech Etiquette Units in World Linguistics ("Etiquette De La Parole"). *International Journal of Culture and Modernity*, 14, 39-42.
4. Abdullaev, Ziyodbek (2021) *Usbekische Personennamen - Etymologie, Grammatik, Pragmatik*. PhD, Universität Regensburg.
5. Iskandarova, Sh., & Abdullayev, Z. (2018). Formation of personal names in languages of different systems. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(1), 58-60.
6. Askarova, S. I. (2019). Bilingualism And Polylingualism: Aspect Of Linguistics Combining Different Sociocultural Communities. *International Journal Of Student Research*, (3), 76-79.
7. Ismailovna, A. S. (2021). Phonetic Interference Of Vowel Phonemes In Uzbek-Russian And Uzbek-German Bilingualism. *Academica: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 831-836.

8. Askarova, S. (2020). German Borrowings At The Level Of Vocabulary In The Conditions Of Uzbek-German And Uzbek-Russian Bilinguism (In Conditions Covid-19). *European Journal Of Molecular And Clinical Medicine*, 2943-2953.
9. Askarova, S. 2. Überblick Zur Tätigkeit Von Josef Haslinger. In *Conference Paper "Modern Approaches And Methods Of Teacher Training" For German Language Teachers* (P. 3).
10. Аскарова, Ш. И. Роль Первого Языка В Усвоении Детями–Билингвами Системы Множественного Числа Имен Существительных Немецкого Языка.
11. Аскарова, Ш. И. (2017). Использование Интерактивных Методов Преподавания На Занятиях Иностранного Языка. *Актуальные Научные Исследования В Современном Мире*, (5-2), 29-32.
12. Аскарова, Ш. И. (2022). К вопросу Грамматической Интерференции При Узбекско-Русском И Узбекско-Немецком Билингвизме. *Архив Научных Исследований*, 2(1).
13. Asqarova, S. I. (2020). Terminology Of The Direction Of Language Contacts In Modern Linguistics. *Scientific Bulletin Of Namangan State University*, 2(11), 234-239.
14. Mamadodilovna, M. N. (2021, November). Strategies For The Development Of Oral Speech In German. In *Archive Of Conferences* (Vol. 22, No. 1, Pp. 93-95).
15. Mamadodilovna, M. N. (2022). Einsatz Der Kommunikationsstrategien Für Die Förderung Des Sprechens Im Daf-Unterricht. *Berlin Studies Transnational Journal Of Science And Humanities*, 2(1.5 Pedagogical Sciences).
16. Мерганова, Н., & Кодиров, Ш. (2017). Использование Песен На Уроках Иностранного Языка. *Актуальные Научные Исследования В Современном Мире*, (5-2), 61-64.
17. Mamadodilovna, M. N. (2021, November). Strategies For The Development Of Oral Speech In German. In *Archive Of Conferences* (Vol. 22, No. 1, Pp. 93-95).
18. Mamadodilovna, M. N. (2022). Einsatz Der Kommunikationsstrategien Für Die Förderung Des Sprechens Im Daf-Unterricht. *Berlin Studies Transnational Journal Of Science And Humanities*, 2(1.5 Pedagogical Sciences).
19. Mukhtorovna, Y. S. (2021). Regularly Used Phrasal Verbs German Language. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(3), 673-680.
- Inter, F. L. I. (2017). An International Multidisciplinary Research Journal. *An International Multidisciplinary Research Journal*, 41(43).
20. Yusufjonova, S. (2020). Comparative Analysis Of Phrases In Uzbek And German. *Theoretical & Applied Science*, (2), 590-592.
21. Yusufjonova, S. (2021). Certain Linguistic Peculiarities Of Phraseological Units. *Scientific Bulletin Of Namangan State University*, 2(2), 289-293.
22. Mukhtorovna, Y. S. (2022). Historical Development Of Translation Of Phraseologicalunits. *International Journal Of Culture And Modernity*, 14, 20-29.
23. Teshaeovich, D. I. (2022). Scientific-Theoretical Bases And Principles Of Speech Etiquette Units In World Linguistics ("Etiquette De La Parole"). *International Journal Of Culture And Modernity*, 14, 39-42.
24. Raxmonalievna, A. G. (2022). Lexical Units Related To The Education System In A Comparative Study Of Different Languages. *Spanish Journal Of Society And Sustainability*, 6, 1-6.
25. Абкаримова, М. Б. (2021). Шахссиз Гапларнинг Функцияси Ва Уларнинг Ўзбек Тилидаги Таржимаси. *Scientific Progress*, 2(2), 1509-1513.